TERMINOLOGIJA IR DABARTIS

Stasys KEINYS
Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

J. KRUOPAS IR LIETUVIŲ TERMINOLOGIJA

Beveik ketvirtis šimtmečio prabėgo po Jono Kruopo (1908–1975) mirties, bet jo darbų reikšmė bei veiklos svarba, rodos, nė kiek nenublanko. Dabar, kaip ir anuomet, kai J. Kruopas tebevarė į priekį savo paties pasirinktas ar kitų paskirtas kalbotyros vagas, galima neabejojant teigti, kad jis priklauso prie pačių žymiųjų lietuvių kalbininkų. Vidurinė ir jaunoji lituanistų karta nejuto šio šviesaus stotingo žmogaus kaip pedagogo, mokslo darbų vadovo išminties ir šilumos, tačiau ji išaugo iš tos dirvos, kurioje arė, akėjo ir sėjo J. Balčikonis, J. Kruopas ir kiti senieji bei senesnieji kalbininkai. J. Kruopas buvo ir visuomet liks pobūginės ir pojablonskinės kalbininkų kartos atstovas, kuriam kartu su J. Balčikoniu ir nedideliu būreliu mokslo draugų, Vytauto Didžiojo universiteto auklėtinių, sudėtingais pokario laikais teko pareiga ir atsakomybė ugdyti gimtąją kalbą ir jos tyrinėtojus, tvarkyti kalbos tiriamuosius darbus ir pačiam našiai į juos įsitraukti, pagaliau rengti tautos gyvybei būtinus lietuvių kalbos ir literatūros mokytojus. Visus šiuos darbus J. Kruopas dirbo rimtai, atsidėjęs ir dorai. Į lietuvių mokslo istoriją jis įėjo kaip žymus senųjų raštų kalbos bei žodynų istorijos tyrinėtojas, kaip iškilus žodynininkas, kaip nuotuokus bendrinės kalbos teikybininkas. Aiškios jo pėdos ir lietuvių terminologijos baruose.

Terminologijos gaida aistelėjo jau pirmame, 1935 m. „Gimtojoje kalboje“ išspausdintame, J. Kruopo straipsnyje „Kalbos ugdymas ir mūsų visuomenė“. Rašydamas apie kalbos kūrybą, be rašytojų (anuomet taikiusių vos ne į vienintelių kalbos kūrėjų vietą), J. Kruopas čia pamini ir „vieną kitą“ savo srities terminų tvarkytoją (P. Avižonį, E. Draugelį, K. Grinių, St. Šalkauskį, J. Vidmantą) ar rinkėją (J. Elisoną)[1]. Ta gaida

[1] Žr. K r u o p a s J. Kalbos ugdymas ir mūsų visuomenė // Gimtoji kalba. 1935. Nr. 7. P. 98.

nebenutilo per visus keturis dešimtmečius, per kuriuos J. Kruopas rašė ir skelbė savo mokslo darbus. Tačiau itin ji sustiprėjo nuo 1951 m., kai J. Kruopas buvo paskirtas Lietuvių kalbos instituto (nuo 1952 m. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto) Terminologijos komisijos pirmininku (tas visuomenines pareigas jis ėjo iki pat 1972 m., kai komisijos vietoje buvo įkurta Terminologijos taryba prie Mokslų akademijos Prezidiumo; šios tarybos pirmininko pavaduotoju iki mirties taip pat buvo J. Kruopas). Tad apie dvidešimt penkerius metus J. Kruopas vairavo Lietuvoje atliekamus terminologijos darbus ir pats juos dirbo. Visą kalbamą laiką jis buvo pačiame organizacinio terminologijos darbo sūkuryje – akino įvairių sričių specialistus, ypač Mokslų akademijos institutų mokslininkus, tvarkyti savo sričių terminus ir rengti terminų žodynus ar biuletenius, rūpinosi, kad terminologijos darbas patektų į visų mokslo įstaigų ir aukštųjų mokyklų planus ir būtų ten nuosekliai dirbamas.

Norėdamas, kad terminologijos darbai Lietuvoje vyktų našiau ir kryptingiau, 1953 m. J. Kruopas rašė: „Iki šiol mūsų respublikoje nėra organo, kuris koordinuotų ir vadovautų visam terminologijos darbui. Savaime aišku, tos funkcijos negali atlikti trijų žmonių terminologijos komisija, esanti Lietuvių kalbos ir literatūros institute ir svarstanti kalbiniu požiūriu atskirų MA institutų pateikiamus terminus ir konsultuojanti žodžiu ir raštu įvairias įstaigas, įmones ir organizacijas. Tos komisijos sudėtis, paskirtis ir kompetencija neleidžia respublikiniu mastu organizuoti ir vystyti terminologijos darbo. Tam reikalui turėtų būti sudaryta kitų tarybinių respublikų pavyzdžiu respublikinė vyriausioji terminologijos komisija, kuri galėtų įpareigoti atskiras mokslo įstaigas, įmones ir organizacijas prisidėti prie savo srities terminologijos sutvarkymo, kuri derintų atskirų mokslo įstaigų, institutų, leidyklų ir kt. dirbamą terminologijos darbą ir kurios priimti terminai būtų visiems privalomi“, pridurdamas, kad vyr. terminologijos komisijai pavaldžios dalykinės terminologijos komisijos turėtų veikti Mokslų akademijos institutuose arba aukštosiose mokyklose[2]. Nors čia išsakytos

---

[2] K r u o p a s J. Dėl terminologijos darbo išvystymo ir pagerinimo // „Tiesa“. 1953, sausio 11.

mintys dėl terminologijos darbo tvarkymo liko neįgyvendintos, vis dėlto pats terminologijos darbas nuo šeštojo dešimtmečio pradžios pastebimai pagyvėjo. Buvo parengta ir išleista krūva įvairių sričių terminų žodynų, atgaivinta ar suburta veiklių sritinių terminologijos komisijų, kai kurios iš jų, pavyzdžiui, botanikos, fizikos, vaisingai darbuojasi jau ne vieną dešimtmetį. J. Kruopo vadovaujama Terminologijos komisija peržiūrėjo A. Žiurlio parengtą „Teisinių terminų žodyną" (1954 m.), I. Kisino sudarytą pirmąjį „Bibliotekinės ir bibliografinės terminologijos" sąsiuvinį (1956 m.), V. Gudelio „Geologijos ir fizinės geografijos terminų žodyną" (1956), P. Brazdžiūno redaguotą „Fizikos terminų žodyną" (1958), Kūno kultūros instituto specialistų kolektyvo parengtą „Sportinių terminų žodyną" (1959), J. Čeičio „Melioracijos terminų žodyną" (1960), K. Daukšo „Chemijos žodyną" (1960), A. Jurevičiaus ir A. Čižo „Aiškinamojo tekstilės terminų žodyno" pirmąją dalį (1962), J. Dagio vadovaujamo kolektyvo parengtą „Botanikos terminų žodyną" (1965), K. Meškausko vadovaujamų ekonomistų sudarytą „Rusiškai lietuvišką ekonomikos terminų žodyną" (1966), B. Augustino, P. Danisevičiaus ir K. Miecevičiaus „Trumpą kriminalisto žinyną" (1970), V. Kairio, A. Kaminsko, Z. Kudirkos, R. Kundrotienės, M. Lipšico, A. Mačerniaus, J. Norkaus, J. Riaubūno, J. Stanaičio, B. Stulpino ir A Šliavo „Rusų–lietuvių–anglų kalbų skaičiavimo technikos terminų žodyną" (1971). Beveik visų šių žodynų autoriai ar sudarytojai pratarmėse nuoširdžiai dėkojo, be kitų, ir J. Kruopui už konsultacijas, patarimus ar dalyvavimą terminų svarstymuose. J. Kruopas taip pat yra talkinęs rengiant S. Gecevičiūtės „Zoologijos terminų aiškinimus" (1974), M. Mikalajūno „Rusų–lietuvių kalbų meteorologijos terminų žodyną" (1975), V. Astrausko, S. Biziulevičiaus, S. Pavilonio, A. Vaitilavičiaus ir A. Vileišio „Medicinos terminų žodyną" (1980), padėjo MA Energetikos ir elektrotechnikos instituto terminologijos komisijai, septintajame dešimtmetyje išleidusiai pluoštą technikos terminų biuletenių, rėmė kitus terminologijos tvarkymo darbus.

Savo užsidegimu, pakilumu, gyvumu, mokėjimu bendrauti, linksmumu, užkrečiamu juoku J. Kruopas traukė žmones. Neretai J. Kruopą lankydavo, skambindavo jam telefonu įvairių sričių specialistai,

prašydami patarimų ar ir lemiamo žodžio dėl vartojamų ar trūkstamų terminų. Dabar kažin ar beišgalėtų kas nustatyti, kam, kiek ir kokių terminų J. Kruopas yra pasiūlęs pats, tačiau pritaręs jis bus didžiausiai daliai terminų, sudėtų į jo vadovautos Terminologijos komisijos svarstytus terminų žodynus, biuletenius, vartojamų daugelyje įvairių sričių vadovėlių, monografijų ir kitokių leidinių, kuriuos rengdami į jį kreipdavosi mokslo žmonės ar leidyklų redaktoriai. Ne vienas iš tų mokslo žmonių ir rimtai atsidėjo terminologijos tvarkymo veiklai. Didelius terminologijos darbus nuveikė fizikas P. Brazdžiūnas, botanikas J. Dagys, geografas V. Gudelis ir kt.

Žinodamas, kad bendrinės kalbos vartosenai labai svarbu tinkamai pateikti svarbiausius įvairių sričių terminus bendruosiuose kalbos žodynuose, J. Kruopas pasitelkė būrelį žymių specialistų patarimais padėti rengti pagrindinį bendrinės kalbos žodžių teikybos veikalą – „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną", jo pirmąjį leidimą (1954 m.). Žodyne dėkojama fizikui P. Brazdžiūnui, teisininkui J. Bulavui, medikui S. Biziulevičiui, chemikui K. Daukšui, istorikui J. Jurginiui, leksikografui Ch. Lemchenui, pulkininkui V. Luniai, biologui J. Maciukui, inžinieriui A. Novodvorskiui, astronomui P. Slavėnui, gydytojui J. Vaitilavičiui, matematikui G. Žilinskui, teisininkui A. Žiurliui ir kt. Tad J. Kruopo pastangomis nusistovėjo abiem pusėm svarbūs bei naudingi kalbininkų ir kitų sričių specialistų santykiai. Beje, naudingiausias toks darnus darbas buvo pačiai lietuvių kalbai.

J. Kruopas buvo sumanus žmogus, geras ir kūrybingas darbų tvarkytojas, sugebėjęs žmones patraukti prie darbo, įkvėpti. Jis nuolat rėmė sritinių terminologijos komisijų veiklą ir pats pagal išgales dalyvavo jų posėdžiuose, rengė respublikinius terminologijos pasitarimus, siekė išjudinti ir įteisinti terminologijos darbą visose mokslo įstaigose. Ne kartą jis yra aiškinęs, kad terminologijos darbas kiekvienoje mokslo įstaigoje laikytinas sudėtine mokslo darbo dalimi, kad jam būtina skirti ir darbuotojų, ir kitų darbui reikalingų dalykų. Toks požiūris rodosi visai teisingas. Juk terminija yra būtina mokslo darbui, kuriama ir tvarkoma ji turi būti mokslo pagrindais.

Žmonės lemia darbų sėkmę. Tačiau bet kuriam darbui reikalingas tam tikras pasirengimas. Neįmanoma tvarkyti terminologijos ne-

pažįstant dalyko ir neturint pakankamo kalbinio išprusimo bei nuovokos. Terminologijos darbo esmė yra dalykinės kalbos teikybos veikla. Tad gerai sutvarkyti bet kurios srities terminus gali tik puikūs, plataus išsilavinimo ir akiračio tos srities specialistai kartu su tinkamai pasirengusiais kalbininkais. Kartu, nes paprastai dalykininkai neturi šiam darbui būtino kalbinio išsilavinimo nei pagaliau to darbo patyrimo, o kalbininkams stinga specialiųjų sričių pažinimo. Tik per ilgesnį bendro darbo laiką gerokai prakunta ir vieni, ir kiti. J. Kruopas šiuo atžvilgiu laikėsi senesniais laikais išplitusio, bet gyvo dar ir dabar požiūrio, kad terminologijos komisijose turi dirbti tų mokslo sričių specialistai, o kalbininkai – „prisidėti kalbine konsultacija“[3]. Tačiau neišmanydamas darbo, vien konsultacijomis remdamasis, namo ar jo priestato nepastatysi. Pagaliau ir vieno mokslo maža. Kalbos kūrybai, kaip ir bet kuriai kitai kūrybai, reikia ir talento, gero kalbos jausmo. Ne kiekvienas geras kalbininkas gali padaryti gerą ir tinkamą terminą ar šiaip žodį. Kita vertus, didžiausia ir natūraliausia kalbos žodyno dalis yra sudaryta visai ne kalbininkų, kitokių specialistų ir ne rašytojų, o tarsi savaime paprastų, bet iki gelmių savo gimtąją kalbą jautusių žmonių. Tad, aiškus daiktas, neteisūs yra ir tie, kurie moka tik reikalauti iš kalbininkų duoti jiems terminus, o jie jau vartosią. Kalbą kuria visuomenė. Ji ir gludina, tikslina bei pamažu keičia kalbos raiškos priemones. Bet neišleistina iš akių, kad bendrinės kalbos yra kuriamos, plėtojamos ir tvarkomos daugiausia sąmoningai. Tad čia to mokėjimo tvarkyti, dirbti kalbos, taip pat ir terminologijos, darbus būtinai reikia.

J. Kruopas rūpinosi profesionalių kalbininkų terminologų ugdymu. Be patyrusių kalbininkų, instituto Terminologijos komisijos narių, N. Grigo, A. Kučinskaitės, jo vadovaujami kas ilgiau, kas trumpiau terminologijos darbą yra dirbę jauni A. Balašaitis, V. Bartusevičius, V. Labutis, T. Valiuvienė ir kt. Iš jų visą savo gyvenimą niekuomet nepabaigiamiems terminologijos darbams paskyrė K. Gaivenis bei vėlėliau į tą vagą stoję Ang. Kaulakienė bei J. Klimavičius. Ir šių eilučių rašytoją, vos baigusį mokslus Vilniaus universitete, J. Kruo-

---

[3] Ten pat.

pas buvo pasiėmęs į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą dirbti terminologijos darbo. Tas paėmimas pasirodė lemtingas, nes po keleto metų įstojusiam į Vilniaus universiteto aspirantūrą neužmirštamasis vadovas V. Urbutis pasiūlė disertacijos temą iš terminų darybos, o po keliolikos metų vėl J. Kruopo pakviestam teko ilgam grįžti į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą leksikografijos ir terminologijos darbų dirbti, o po J. Kruopo mirties kai kuriuos jo darbus ir toliau varyti. Tuo metu institute jau veikė 1972 m. J. Kruopo rūpesčiu įkurta Terminologijos grupė, kurioje dirbo visi trys minėti atsidėjėliai, o jiems vadovavo K. Gaivenis bei Žodynų skyriaus vadovas J. Kruopas. Jo vadovaujami filologijos mokslų kandidato disertacijas iš terminologijos parašė ir apgynė A. Balašaitis („Lietuvių kalbotyros terminų istorija", 1961 m.) ir K. Gaivenis („Sudėtiniai terminai dabartinėje lietuvių kalboje", 1969 m.), aspirantūrą išėjo J. Klimavičius. Buvo kaupiamos temos būsimoms terminologijos disertacijoms.

Negalima išleisti iš akių to, jog J. Kruopui labai rūpėjo, kad būtų dirbami ne tik praktiniai terminologijos darbai, bet atliekami ir šios srities tyrinėjimai. Jis ragino jaunesnius mokslo darbuotojus tirti aktualius klausimus, rašyti straipsnius, pasiūlydavo temų, negailėdavo patarimų, kartais ir pats ateidavo į talką kaip bendraautoris. Jo dalykinę ir dvasinę paramą yra jutę visi vyresniosios ir vidurinės kartos lietuvių terminologai. Tiesą sakant, ne vien terminologai, bet turbūt daugelis mokslo žmonių ar studentų, kuriems gyvenimo keliuose teko sutikti J. Kruopą ir ypač turėti su juo bendrų reikalų. Prasiplėtus terminologijos tyrinėjimams bei ūgtelėjus patiems tyrinėtojams, buvo imti rengti terminologijos dalykams skirti leidiniai. Aštuntojo dešimtmečio pradžioje vos ne pamečiui Lietuvių kalbos ir literatūros institutas išleido „Terminų žodynų kartotekos sudarymo instrukciją" (1972 m.), terminologijos dalykams skirtą „Kalbos kultūros" sąsiuvinį (sąs. 25. Vilnius, 1973), „Lietuvių kalbotyros klausimų" tomą (t. 16: Lietuvių terminologija. Vilnius, 1975), iš rusų kalbos buvo išversta ir išleista metodinė TSRS MA Mokslo ir technikos terminologijos komiteto parengta knygelė „Terminologinis darbas" (vertė A. Kaulakienė. Vilnius, 1973).

Terminologijos dalykus, galima sakyti, nuolat J. Kruopas kėlė, o neretai ir pagvildendavo savo paties mokslo straipsniuose bei bendrojoje spaudoje (laikraščiuose, žurnaluose) skelbiamuose straipsneliuose. Keletas terminologijos darbininkų, kaip sakyta, jo paminėta pirmajame straipsnyje „Kalbos ugdymas ir mūsų visuomenė", paskelbtame prieškarinėje „Gimtojoje kalboje". Netrukus po Antrojo pasaulinio karo pirmosios spausdintos lietuviškos knygos 400 metų sukakties proga parašytoje studijoje „Žodyninės slavybės M. Mažvydo raštų kalboje" trumpai paliesti ir terminologijos dalykai. Paminėjęs, kad Mažvydui, Vilentui, Bretkūnui ir kitiems pirmiesiems raštijos kūrėjams „teko praskinti nauji, sunkūs keliai, kuriant ir formuojant lietuvių rašomąją kalbą", toliau J. Kruopas išvardijo „sunkiai sprendžiamus uždavinius", kurie galėjo ir turėjo jiems kilti. Pirmas iš tų uždavinių – „susidarymas terminijos naujos tikybos, krikščionybės, ir šiaip abstrakčioms sąvokoms žymėti"[4]. Toliau dirstelėta į tikybos terminų šaltinius – dalis terminų skolinta iš kitų kalbų (*bažnyčia*, *kryžius*, *altorius* ir kt.), dalis perimta suteikiant naują turinį iš pagonybės (*dievas*, *šventas*, *dangus* ir kt.) – ir išsakyta tikrai įdomi mintis, kad „gali būti keliamas klausimas, kokie yra dviejų kultų susidūrimo, pagonybės išnykimo ir krikščionybės įsigalėjimo padariniai lietuvių kalboje"[5]. Krikščionybės bei apskritai lietuvių terminologijos susidarymo klausimas paliestas ir straipsnyje apie M. Daukšos katekizmo gretybes[6] bei didžiausiame J. Kruopo darbe – „1598 m. Merkelio Petkevičiaus katekizmo leksiko-

---

[4] K r u o p a s J. Žodyninės slavybės M. Mažvydo raštų kalboje // Senoji lietuviška knyga. K., 1947. P. 220. Ta mintis pakartota ir po keliolikos metų paskelbtame studiniame straipsnyje „Leksiniai paralelizmai Daukšos katekizmo (1595) kalboje" (žr. Lietuvių kalbotyros klausimai. V., 1960. T. 3. P. 223), tad, matyt, J. Kruopas tuo buvo tvirtai įsitikinęs. Tačiau sunku patikėti, kad pusantro šimto ar net du šimtus metų krikščionybė Lietuvos žemėse būtų galėjusi gyvuoti be lietuviškų terminų (plačiau žr. autoriaus straipsnyje „Lietuvių terminologijos kūrimo apžvalga (iki 1940 m.)" // Kalbotyra. V., 1967. T. 18. P. 6–7).

[5] Ten pat. P. 253.

[6] Žr. K r u o p a s J. Leksiniai paralelizmai Daukšos katekizmo (1595) kalboje. P. 243, 245, 254.

je"[7]. Tad J. Kruopas įvertino visų trijų XVI a. išleistų lietuviškų katekizmų vaidmenį lietuvių terminologijos istorijoje.

Pluoštą straipsnių J. Kruopas paskelbė apie XIX a. kultūros vyrų leksikografijos darbus. Tuose straipsniuose nagrinėjami M. Akelaičio (1829–1887), S. Daukanto (1793–1864), L. Ivinskio (1810–1881), A. Kašarausko (1821–1882), J. Miliausko (Miglovaros, 1845–1937), D. Sutkevičiaus (1782–1849) ir kitų rengti žodynai bei vienas kitas kitoks darbas. Šio pluošto straipsniui apie K. Drąsutavičiaus (Drąsučio, apie 1850 – apie 1905) terminų žodynėlius bei sąrašus buvo lemta užbaigti paties J. Kruopo skelbinių sąrašą. Jo išspausdinto kalbininkas neberegėjo – šešioliktas „Lietuvių kalbotyros klausimų" tomas („Lietuvių terminologija") pasirodė praėjus porai mėnesių po J. Kruopo, tos knygos sumanytojo ir atsakomojo redaktoriaus, mirties. Dalyje kalbamų straipsnių vietomis kiek panagrinėti ar bent užsiminti tuose žodynuose bei kitokiuose darbuose esantys terminai. Pavyzdžiui, straipsnyje „M. Akelaitis leksikografas" teigiama, kad šio žmogaus „leksikografinė veikla pasireiškė ne tik pastangomis sudaryti lyginamąjį ir du dvikalbius žodynus, bet ir įvairios terminologinės medžiagos rinkimu bei naujų terminų kūrimu, lietuviškų terminų įrašymu lenkiškame lietuvių kalbos gramatikos tekste, žodžių aiškinimais ir kitokiomis smulkiomis pastabomis"[8]. Ten pat aptarta rankraštinė 20 puslapių iš J. A. Pabrėžos išsirašyta, bet suaukštaitinta „Rodykle wardų sawiszkųjų, kaip kores augimes wadina Žemajtiai", kurioje pateikta 580 lietuviškų augalų pavadinimų su lotyniškais atitikmenimis. Čia taip pat įdėta M. Akelaičio vartotų kalbotyros terminų, pacituota jo pastaba dėl termino *žodynas* („Wadinu „Żodinas", ne Żodinis, kajp nor Walleniawicze [Valiūnas] ir Ivinskis; nes sakom – *karklis*, *karklinas*, *puszis*, *puszinas*: uź tataj ir *źodis* – *źodinas*"[9]). Pa-

[7] Žr. K r u o p a s J. 1598 m. Merkelio Petkevičiaus katekizmo leksika // Lietuvių kalbotyros klausimai. T. 12: Iš lietuvių leksikologijos ir leksikografijos. V., 1970. P. 144 tt.

[8] K r u o p a s J. M. Akelaitis leksikografas // Lietuvių kalbotyros klausimai. T. 12: Iš lietuvių leksikologijos ir leksikografijos. V., 1970. P. 172.

[9] Ten pat. P. 173.

minėtas ir M. Akelaičio darbelis „Apej garus“, kuriame aptikta daugiau kaip šimtas garvežio dalių pavadinimų, daugiausia, J. Kruopo žodžiais, pritaikytų iš liaudies kalbos, o pats M. Akelaitis laikomas lietuvių technikos terminologijos pradininku[10]. Beje, apie šį darbelį „Mokslo ir technikos“ žurnale (1969 m. Nr. 11) kartu su L. Gastila ir A. Žitkute J. Kruopas yra paskelbęs ir atskirą straipsnį „Techninės literatūros ir terminijos pradininkas“.

Bendruosius lietuvių terminologijos raidos, jos būklės dalykus bei atliktų ir atliekamų darbų apžvalgas J. Kruopas pateikdavo mokslinėse konferencijose ir pasitarimuose. Jam teko dalyvauti ir kalbėti anuomet garsiame TSRS MA Kalbotyros instituto 1959 m. Maskvoje sušauktame visos sąjungos pasitarime terminologijos kūrimo ir rašybos bei raidynų tobulinimo klausimais. Pradedamojoje to pasitarimo kalboje įtakingiausias ano meto rusų kalbininkas V. Vinogradovas, be kitų dalykų, iškėlė po to daug kartų įvairiomis progomis linksniuotą mažiausių skirtybių tarp bendrinėse TSRS tautų kalbose tarptautinės terminologijos ir rusų skolinių pamatu naujai kuriamų terminų principą (tas principas buvo įrašytas ir į pasitarimo vardu priimtas rekomendacijas)[11]. Pasitarime apie lietuvių terminologijos reikalus kalbėjo A. Balašaitis, J. Kruopas ir Ch. Lemchenas. Jie V. Vinogradovo principo nelietė. J. Kruopas, apžvelgęs Lietuvoje atliekamus terminologijos darbus, paminėjęs Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Terminologijos komisijos vaidmenį bei jos parengtą terminų rinkimo, kataloginimo bei aiškinimo instrukciją, palietė terminologijos šaltinių klausimą. Šia proga jis minėjo, kad lietuvių kalboje esą daug tarptautinių ir lietuviškų terminų gretybių ir kad laikomasi nusistatymo tokios sinonimijos nešalinti[12]. Kaip ir bet ką kitą, tokį nusistatymą galima vertinti nevienodai, netgi priešingai (ir palankiai, ir nepalankiai), tačiau, rodos, akivaizdu, kad taip buvo išreikštas blaivus požiūris į terminologijos pamatus ir būklę, atspindėjęs nuosaikią terminologijos ir apskritai kalbos tvarkymo politiką. Anuo-

---

[10] Ten pat. P. 173 ir 162.

[11] Žr. Вопросы терминологии (Материалы Всесоюзного терминологического совещания). Москва, 1961. С. 10, 227.

[12] Ten pat. P. 212.

met tai galėjo būti atsakas karštiems terminologijos tarptautintojams, o, ką gali žinoti, gal ir noras sušvelninti to ką tik paskelbto ir ne vieno pakiliai palaikyto „mažiausių skirtybių principo“ būsimo taikymo padarinius. Ir dabar tas J. Kruopo požiūris tebėra svarbus, nes dalykinės kalbos tarptautintojų bei derintojų prie kitų (tik kitos pasaulio pusės) kalbų nė kiek nėra mažiau.

Platokai lietuvių terminologijos būklė, šio darbo spragos bei sunkumai ir išleistų terminų žodynų tipai buvo aptarti bendrame J. Kruopo ir K. Gaivenio pranešime „Terminologijos darbas ir terminų žodynų rengimas Lietuvos TSR“, perskaitytame 1969 m. Rygoje vykusiame tarprespublikiniame Pabaltijo terminologų pasitarime. Čia, be kitų dalykų, buvo pabrėžta, kad pagrindinis lietuvių terminologijos kūrimo ir papildymo šaltinis yra liaudies kalba, tarmės, apskritai lietuvių kalbos žodynas ir žodžių daryba[13]. Terminologijos darbo padėtį ir perspektyvas tie patys kalbininkai apžvelgė ir 1972 m. Terminologijos tarybos prie MA Prezidiumo bei Lietuvių kalbos ir literatūros instituto surengtame respublikiniame terminologijos pasitarime perskaitytame pranešime.

Nuo šeštojo dešimtmečio pradžios J. Kruopas žurnaluose, laikraščiuose ir kalbos kultūros leidiniuose paskelbė keletą straipsnių ir straipsnelių, kuriuose gvildeno atskirus terminus ar jų pluoštelius. Tokie yra jo skelbiniai „Kaip išversti *восприятие* lietuviškai?“ („Tarybinė mokykla“, 1952, Nr. 1), „Ar hektaras ne plotas?“ („Žemės ūkis“, 1966, Nr. 5), „Dėl žodžio „reisas“ vartojimo“ („Žemės ūkis“, 1966, Nr. 6), „Dėl kai kurių metalų pavadinimų“ („Mokslas ir technika“, 1971, Nr. 5), „Nekaišiokime į kalbą nereikalingų žodžių“ („Mokslas ir gyvenimas“, 1973, Nr. 7), su Ang. Kaulakiene rašytas „Dėl būdvardžių abstraktų su priesaga *-umas* ir galūnėmis *-is*, *-a* diferencijavimo terminijoje“ („Kalbos kultūra“, 1971, sąs. 21) ir kt. Kai kuriuose jo šios rūšies straipsniuose pasitaiko nepagrįstų teiginių, kartais, būdamas pakantus, klaidomis nelaikydavo šiaip jau kitų

---

[13] К р у о п а с И. Р., Г а й в е н и с К. Б. Терминологическая работа и подготовка терминологических словарей в Литовской ССР // Вопросы разработки научно-технической терминологии. Рига, 1973. С. 24, 27.

gana vieningai taisomų dalykų. Kiek daugiau netikslumų, vietomis net iškreipimų galima aptikti poleminiuose J. Kruopo straipsniuose. Pavyzdžiui, straipsnyje „Realybė ir ... besivaidenančios šmėklos" („Tėvynės balsas", 1965, Nr. 22), ginčijant ne visai tikslius, „Lietuvių enciklopedijos" „Terminologijos" straipsnyje pasitaikančius A. Salio pasakymus dėl lietuvių terminologijos būklės, imta vos ne apskritai neigti akivaizdžią rusų kalbos įtaką lietuvių terminologijai. Beje, tą įtaką kitomis progomis ne kartą savo straipsniuose yra pabrėžęs ir pats J. Kruopas[14].

Apskritai J. Kruopas nenuleisdavo negirdomis nė vieno svarbesnio, reikšmingesnio kalbos praktikos ir terminologijos leidinio ar įvykio. Itin palankiai jis bus vertinęs 1965 m. išleistą „Botanikos terminų žodyną", jam vieninteliam iš terminų žodynų skirdamas net porą straipsnių – „Reikšmingas botanikų indėlis į terminologiją" („Tiesa", 1966, kovo 23) ir „Botanikos terminų žodynas" („Žemės ūkis", 1966, Nr. 5).

Terminologijos rūpesčiai J. Kruopo, galima sakyti, niekuomet neapleisdavo. Ar recenzuodamas kokią knygą, ar pristatydamas visuomenei naują „Lietuvių kalbos žodyno" tomą, ar nagrinėdamas dabartinės kalbos ar kalbos praeities dalykus, jis bent trumpai suminėdavo ir kuo tie leidiniai ar dalykai svarbūs, naudingi lietuvių terminologijai. Šit recenzuodamas „Lietuvių kalbos žodyno" II tomą, 1948 m. J. Kruopas rašė: „Be žodyno jokiu būdu negalės apsieiti ir atskirų specialybių terminijos kūrėjai, tvarkytojai. Daug terminų iš žodyno jiems teks be piršto pridėjimo; kai kuriuos terminus lengvai galės susikurti arba siaurindami, arba platindami, arba perkeldami žodžių, artimiausių savo reikšme reikiamoms sąvokoms nustatyti,

---

[14] Netiksliai suprastas yra buvęs ir, matyt, dėl to straipsnyje „Tarptautiniai žodžiai sudurtinių terminų daryboje" („Tiesa". 1967, rugsėjo 9) nuo J. Kruopo pylos gavęs ir šių eilučių autorius. Tačiau, kita vertus, po metų bendrame J. Kruopo ir K. Gaivenio atsiliepime labai palankiai buvo įvertinta to autoriaus ginama mokslų kandidato disertacija, kaip „pirmas stambesnis mokslinis dabartinės lietuvių terminologijos darbas". Tame atsiliepime užsiminta ir abejonė dėl „kai kurių „tarptautinis dėmuo + lietuviškas žodis" struktūrinio tipo sudurtinių terminų darybinės interpretacijos", bet ji pavadinta neesminiu dalyku. Tuo šis ginčas tuomet ir baigėsi.

prasmę ir tuo būdu žodyno medžiagą pritaikydami savo sričiai. O specialybinės terminologijos tvarkymas, kūrimas mums yra vienas iš aktualiausių kalbos kultūros uždavinių, kurio negalima atidėti į šalį. Šitam reikalui žodynas pagrindinis šaltinis. Iš jo kiekvienas išsirinks, kas geriausia, priimtiniausia. Akylai ieškant, nereikės per daug skųstis ir žodžių abstrakčioms sąvokoms reikšti stoka. Jų taip pat atsiras arba lengva pasidaryti iš pateikiamos medžiagos. Štai vienas kitas iš žodyno paimtas savas, suprantamas žodis, galįs tikti tam tikram reikalui terminu, pvz.: nespėga (iš nespėti) – laiko nebuvimas, „zeitnotas"; palydija – „svita"; kloja – linų klojimo laikas; slinkis – „kanapka"; maigūnas – „tapčianas"; deglas – fakelas; ėsnos – pažiaunės smegenys; įdaras – faršas ir t.t."[15]. „Lietuvių kalbos žodyną" jis ypač vertino ir nuolat kėlė kaip neišsemiamą, svarbiausią lietuviškų terminų aruodą. Kita vertus, J. Kruopas buvo saikingo terminų dėjimo į norminamąjį bendrinės kalbos žodyną šalininkas[16].

J. Kruopas tikrai daug nuveikė tiek bendrosios, tiek specialiosios (dalykinės) leksikografijos baruose. Čia jis buvo sukaupęs didžiulį patyrimą ir kartu visą laiką išliko kūrybingas. Jo prižiūrima ir vairuojama lietuvių leksikografija ir terminografija labai išaugo ir subrendo. Gyvenimo saulėlydyje jis kėlė naujus didelius terminų žodynų rengimo uždavinius, rašydamas: „Iki šiol mūsų terminijos tvarkymo darbas reiškėsi daugiausia terminų inventorizacija, atskirų šakų dvikalbių terminų žodynų rengimu ir leidimu. Tačiau daugumas išleistų žodynų yra nedidelės apimties, jie neduoda terminų aiškinimų, kai kurie neturi reikalingų rodyklių ir kt. Dabar mums yra iškilęs uždavinys pereiti nuo terminų inventorizacijos prie terminų sistemų sudarymo, prie terminų definicijų, rengiant plačios apimties, sisteminius, aiškinamuosius terminų žodynus"[17]. Kaip straipsnių autorius ir kaip redaktorius konsultantas J. Kruopas yra prisidėjęs prie „Mažo-

---

[15] K r u o p a s J. Lietuvių kalbos žodynas // „Tarybinė mokykla". 1948. Nr. 12. P. 45.

[16] Žr. K r u o p a s J. Koks turėtų būti literatūrinės kalbos žodynas // „Literatūra ir menas". 1968, spalio 19.

[17] K r u o p a s J. Daugiau dėmesio terminologijai // „Tiesa". 1972, balandžio 20.

sios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos“ (1966–1971) rengimo, talkino „Lietuviškosios tarybinės enciklopedijos“ (1976–1985) rengimo pradiniame tarpsnyje. Būdamas gyvo būdo ir veiklus žmogus, jis gebėjo suspėti turbūt visur, kur kildavo terminologijos klausimų ir kur reikėjo jo paramos ir svaraus žodžio.

* * *

Plati ir šakota, agni ir išmintinga buvo J. Kruopo terminologijos barų veikla. Atsirėmęs į tarpukario Lietuvos šios srities darbo tradicijas (beje, J. Balčikonio parengti J. Jablonskio „Raštai”, visas ano meto „Gimtosios kalbos” komplektas, daug kitų svarbių leidinių, taip pat trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių „Logos” žurnalo numeriai, kuriuose buvo išspausdinti St. Šalkauskio terminologijos darbai, visą laiką buvo J. Kruopo darbo kambaryje institute, juos bet kuomet galėjo studijuoti ir jaunieji terminologai), ranka į ranką dirbdamas su anuomet išugdytais ir jaunosios kartos įvairių sričių specialistais, mokslo ir technikos darbuotojais, J. Kruopas svariai prisidėjo prie to, kad nelengvais pokario metais ir vėlesniais laikais terminologijos darbas būtų vaisingai dirbamas ir eitų gera linkme. Tų darbų vertė nemąžta, o J. Kruopo ir jo bendražygių įnašas į mūsų terminologijos plėtotę juntamas ir dabar. Drąsiai galima teigti, kad šis šviesus, kuklus, labai inteligentiškas žmogus ir žymus lietuvių kalbos istorikas bei žodynininkas buvo didžiausias šeštojo, septintojo ir aštuntojo dešimtmečių lietuvių terminologijos autoritetas.

Minėtame straipsnyje „Kalbos ugdymas ir mūsų visuomenė“ jaunas J. Kruopas rašė: „Mums reikia suprasti, kad kalba yra tautos jungtis, tautos sielos pasireiškimas, didžiausia kultūrinė ir socialinė vertybė, be kurios neinmanoma nei socialinio gyvenimo pažanga. Turime insisąmoninti, kad labai svarbu, jog kalba būtų gryna, graži, tobula, ir kad prie to kalbos ugdymo visi turime prisidėti, nes kalba atsiranda ir auga tik visuomenėje“[18]. Savo darbais bei veikla ir jis

---

[18] K r u o p a s J. Kalbos ugdymas ir mūsų visuomenė // Gimtoji kalba. 1935. Nr. 7. P. 99.

pats nemažai prisidėjo prie bendrinės kalbos brandinimo, plėtojimo ir traukė prie tų darbų kitus. Tuo J. Kruopas pasistatė amžiną, tikrai „stipresnį už varį" paminklą ir išliks tautos atmintyje.

Gauta 1998 07 14